

Az aktivizmus és az ellenreakció

Az *Út* kontextuális viszonyairól

Az *Út* jelentőségének felvázolásához a korabeli folyóirat-kultúra kontextuális teljességét alá kellene vetni a periodical studies kutatási szempontjainak. Ehhez szolgálhatnának hasznos adalékul a biografikus megközelítések, példának okáért Lőrinc Péternek (Löbl Árpád, az *Út* szerzőjeként Láng Árpád, lángárpád), a pécsi visszatérőnek az emlékirataiban, különösképpen az *Emberek az embertelenségben* II. részében, a *Vándorlásokban* fellelhető vonatkozások. A szerző a maga avantgárd vonzódásait a pécsi művészkeri tagságtól számítja, „amely a pécsi tradícióhoz híven, a pesti és bécsi TETT- és MA-hagyományokhoz híven, a modern művészet mellett tett hitet, s körülbelül az expresszionizmusig jutott el ebben az időben. Dadáról, merc-festészetről még éppen csak hallottunk valamit, de ezeket az irányokat még elvetettük, vagy nem is ismertük kellőképpen. [...] Én is inkább csak a bukás után lettem – csak egy-két évre – teljesen dadaista, már az újvidéki ÚT idején, de kiugrottam belőle még a szürrealizmusra való áttérés előtt” (LŐRINC 1962; 350). Ebből az időből említi a pécsi *Krónikát*, amelyben esztétikai cikkeket helyezett el – és munkatársai között például Csuka Zoltánt. Bori Imre, a pécsi expresszionizmus jugoszláviai besugárzását vizsgálva (1979; 363), felleltébb jellemzőnek tartja, hogy Lőrinc az itt megalapozott esztétikai projektumát az *Út*-ban közölt szövegekben fejezte be.

Az emlékiratok megbízhatóságát látszik erősíteni, hogy a hatvanas években láttak napvilágot, tehát a visszaemlékezőnek számítania kellett Csuka Zoltán, de mások emlékezeti ellenőrzésére is. Lőrinc Péter cselekvő részesként helyezi el magát a történetben, egyértelműen olyan személyiségként tekint önmagára, mint aki „legtöbbet tett azért, hogy az első »modern« aktivista vajdasági folyóirat, az ÚT

megjelenjék, megjelenhessék” (LŐRINC 1962; 207). Miközben arról beszél, hogy bár először őt kérték fel, nem vállalhatta a szerkesztői feladatok ellátását, mert márciusban Bela Crkvára (Fehértemplom) helyezték, s onnan lehetetlen volt „ezt a központi helyzetet megkívánó funkciót” betöltenie, a folyóirathoz való maximális odatartozását és a lapalapítási szituáció feletti hatalmát azzal kívánja érzékeltetni, hogy címadói szerepkörbe helyezkedik. Mindeközben feltárja a cím gondolati geneziséét is: „Viszont a lap címe az én javaslatomra lett *Út*, a szerkesztőség ezt fogadta el, elvetve Csuka indítványát, a *Cél* elnevezést, miután meggyőztem a lap munkatársait arról, amiben még erősen hittem, de amit azután magam is hamarosan lomtárba dobtam; egy már ismertetett, későbbi rögeszmének minősített elgondolásom eredménye volt ez az elnevezés: válságom idején ugyanis nem ismerem célt, csak permanens örök forradalmat – Ut-at, magát az örök mozgást a sehol sincs »jobb« felé” (LŐRINC 1965; 42). A fehértemplomi időszak is tartalmaz érdekes részleteket, a szerző egyik pörére emlékezve írja, hogy a Bela Crkva-i törvényszék az *Akasztott Ember* és az *Ék* postán kapott számai alapján elmarasztalta, minthogy a folyóiratok tartalmát külföldi kommunista agitációnak minősítette, és elrendelte a folyóiratok nyilvános elégetését.

Csuka Zoltán „*Mert vén Szabadka áldalak...*” címmel megjelent önéletrajza mindössze néhány szóban tér ki az *Út* körüli eseményekre, a kapcsolati háló építésére, Lőrinc állításait igazoló vagy cáfoló alapítástörténeti részleteket nem közöl: „Már 1922 tavaszán megindítottam az *ÚT* című avantgardista folyóiratot és kapcsolatba léptünk nemcsak a belgrádi és újvidéki szerb expresszionistákkal (Boško Tokin, Todor Manojlović, Ady hajdani váradi jóbarátja, Žarko Vasiljević), hanem a zágrábi zenitistákkal (Ljubomir Micić) is” (CSUKA 1971; 48). A folyóirat megszűnésének okai, az értetlenség és a pénztelenség is, csak közvetve jelennek meg a szövegben. Korábbi szabadkai, palicsi ismerőseiről beszélve így fogalmaz: „az én utam elkanyarodott tőlük, nem értették meg azt a folyóiratot, amelyet mi, avantgardista fiatalok csináltunk” (CSUKA 1971; 49). Az *Út* szerkesztése idején az újvidéki *Vajdaság* napilapnál dolgozva tartotta el magát, majd ennek megszűntével megindította a *Revü* című hetilapot, mert, mint megjegyzi, „az *ÚT*-ból bizony nem lehetett megélni” (CSUKA 1971; 49). Másutt is szinte érthetetlenül szűkszavú, amikor az aktivista folyóirat időszakával foglalkozik, az általánosan ismert irodalomtörténeti adatokon kívül szinte semmit nem közöl,

az a benyomásunk, mintha életútjára, pályájára visszatekintve nem tartaná különösebben lényegesnek (vagy szalonképesnek) az *Út* történetét, mintha a saját szerepét, későbbi gondolkodásának és élethelyzetének függvényében, minimálisra szeretné csökkenteni ebben a történetben. Pedig az *Út* jelentősége nem merül ki aktivista jellegű tevékenységében, hiszen fontos jellemzője, hogy az impériumváltás utáni vajdasági magyar folyóirat-kultúra közvetlen kezdetein áll, más időleges, átmenetinek nevezhető folyóirat-képződményekkel együtt.

Abszolút elsősége nem mondható ki, mert a kulturális újjáépítés programjával induló, mindössze néhány hónapot (februártól júniusig) megérő, becskereki szépirodalmi, kritikai revue-t, a *Renaissance*-ot, 1920-ban alapították, első száma a február 15-ei dátumot viseli. *Az írásaink elé* címmel megjelentetett beköszöntő szövege, mint később a *Fáklyáé* is, az első világháború éveinek rettenetességét ecseteli, a „gazdagságot szimuláló szegénység cifraságait: a hadikávétól – a hadi-érettségiig”, és a kívánt és remélt jövő birtoklásának eufóriáját hirdeti, kollektivista hangnemben. „Miénk a Március, a lehetségesben való hit és minden, ami – legyen.” Már a kezdetek kezdetén felismerve a kisebbségi akarás erőteljességének fontosságát, a következőképpen fogalmaz: „És akit ideköt a sors, annak százszorta inkább kell akarnia.” Ez a vállaltan ellentmondásos, hiperbolikusan patetikus, de közben mégis kijózanítóan realiztikus szöveg voltaképpen arról beszél, hogy a peremvidék rendelkezik egy jellegzetesen karikatúrisztikus erővel, amely mindent transzformál, ami a centrumból érkezik, s ezért itt speciális látásmódok és gondolkodási erőfeszítések szükségeltettek: „Ami a geszti nagyúrnak: Hit, tudás és meggyőződés pathosa volt, az itt a periférián nagyképű, üres puffogás és karikatúra lett! Aki velünk jön, annak gondolkoznia kell... gondolkoznia, hogy fájjon!” Mint látható, a *Renaissance* mélyen kisebbségi hozzáállást tanúsít, más szövegekből is kivehető, hogy általános népművelési célok vezérlik, de mint később a *Fáklyában* sem, úgy itt sem fogalmazódik meg egy ma is komolyan számba vehető, karakteres irodalmi, művészeti program.

Az *Út* első száma 1922 áprilisában jelent meg, miközben a Somfai János szerkesztésében szintén 1922-ben induló *Fáklya* (alcímében *Irodalom, művészet, kritika, sport*) „heti folyóirat” címdalán korábbi dátum, január 28-a áll. Indulása idején tehát igazoltan aposztrofálhatta magát egyetlenként (a *Renaissance* még az indulás évében megszűnt): „Az a célunk, hogy a Fáklyát, mely ma egyetlen kulturorgánum a Vajdaságban, naggyá, széppé, a Vajdaság kulturbüszkeségévé fejlesz-

szük” (*A Fáklya olvasóihoz*. 1922. febr. 11., 3. szám). Csuka Zoltán szerepel az első számban *Gyertek velünk* című versével, önéletrajzában azonban a *Fáklya* fontos kontextuális jelenlétére sem tér ki.

Lőrinc Péter (a „jugoszláviai magyar avantgarde egyik legkonzekvensebb és legproduktívabb alkotó egyénisége”, BORI 1973; 542) sem politikai, sem esztétikai elgondolásában nem ért egyet a *Fáklya* szerkesztőivel, hangsúlyozva, hogy mert polgári lapoknak nem szívesen dolgozott, nem írt a folyóiratba. Önmagát (és az emigráns Mikes Flórist) a baloldali, kommunista tendenciájú expresszionizmus képviselőjeként identifikálva, az *Út*-ből való kilépését azzal indokolja, hogy szemléleti változást érzékelt a lapban, amely „a dekompozíciós korszak után egyre inkább a polgári kép-architektúrás új kompozíció felé tartott” (LŐRINC 1965; 27). A *Fáklyáról* szólva elsőként azt emeli ki, hogy munkatársai mind „polgárok voltak, a bánáti koncessziós politika és szociológiai irányzatok megteremtői, akik elsőnek vették észre a bánáti szocialista mozgalom erejét és jelentőségét és rajta voltak, hogy megelőzzék a közelgő forradalmat...” (LŐRINC 1965; 31). Közéleti dolgokat nem közöl, visszaemlékezéseiben inentől számítva eltávolodik Becskerek-től, hiszen 1922 márciusában, a fehértemplomi áthelyezés következtében, elhagyta a várost.

A *Vándorlások* érzékelteti, hogy milyen tartalmakkal, milyen kulturális-nevelési koncepciókkal, művelődésszervezői tervekkel indul, milyen programot hirdet a *Fáklya* (1922), amely néhány vonatkozásban az avantgárdról is képet formált. Mindezekhez képest igyekszik megmutatni, hogy milyen kulturális pozíciót szerez és milyen ellenegzustusokat vált ki az aktivista *Út* a korabeli szociokulturális közegben. A *Fáklya* szerkesztési, rendezvényszervezői elgondolásai igen csak vegyes szemléletiséget mutatnak. „Érezték ugyan az izmusok hatását, nem is tudták magukat teljesen kivonni alóla, mégis a halk, finom artisztikum volt az ideáljuk, habár sokszor a hangosabb, provinciális stílust is megszólaltatták” (LŐRINC 1965; 35). Ezen alapállás egyik végétét a biedermeier-délután szervezése jellemezhetné, a másikat viszont az, hogy *Modernség* címmel kisesszét közöltek Wollák Gyulától, majd ehhez hozzászólást is Perlaki Sándortól. S bár, mint Lőrinc Péter fogalmaz, a lap „távol állt minden avantgardizmustól”, *Aktivisták* címmel mégis egy széles nyitottságot prezentáló rovatot indított „az új művészet” bemutatására, a következő felvezetéssel: „A *Fáklya* hasábjain többször nyilvánultak meg vélemények az aktivista

művészeti törekvések felől. Minden művészeti törekvés szent, legyen az bármennyire új, legyen bármily kevés hívője, lássék bár sokak előtt bármennyire érthetetlennek. Szükségét érezzük, hogy az aktivistáknak is helyet juttassunk a *Fáklya*ban, az aktivista művészeti irányt is megértessük az olvasóval. Legalább mindenkinek alkalma lesz megismerni az új művészetet és megalkotni a maga elfogulatlan véleményét. [...] Az a két kis vers, amellyel e rovatot megnyitjuk, még nem az aktivizmus szülötte, ez még csak átmenet az aktivizmus felé. Legalább az elsőről azt hisszük, hogy az aktivizmus ellenségeinél is osztatlan tetszésre fog találni” (1922 febr. 25., 5. szám, 73). A rovatindító után Sugár Andor versei következnek. Azé a Sugár Andoré, akinek a tehetségéről Lőrinc Péter meglehetősen kedvezőtlenül nyilatkozva azt írja, hogy finanszírozta az Utat, „hogy megjelenhessék benne, hogy nyomtatásban olvashassa a nevét” (LŐRINC 1965; 132).

A *Fáklya* 6. száma az *Aktivisták* című rovatban Perlaki Sándor versét (*Élmény*) és Arató Endre *Nem esztétika* című cikkét közli az aktivista változtatási, újítási tendenciákról: „A Művészet akar. Most fur, csákányoz, rombol, egyengeti az utat az egész emberhez. Alkot. Állást foglal. Állást foglal sok ezer éves megszokottságok, a megjárt idegpályák, a felkérődző tegnapiságok ellen, alkot s újat teremt. A művészet tehát a legjelentősebb eszköz a nyárspolgárok csámcsogó idealizmusa ellen, a boltosok rabló morálja, az intelligensek excentrikus rugdalódzásai ellen. [...] Az aktivizmus hullámai egyre szélesebb gyűrűkbe karolják át az emberi psyche területeit és még mosolyogni sem érdemes a balgákon, akik a maguk kis métereikkel akarják felmérni a kiszabadult gesztus végtelen iramát” (1922. márc. 4., 6. szám, 95–96). A végső következtetés a művészet és az élet teljes fúzióját hirdeti: „Művészet és élet nincs külön. És egy biztos: Le a Részem-berrel” (96).

A folyóirat-történeti horizontok tágítása céljából talán azt is meg kell említeni, hogy Lőrinc szerint a *Putevi*, a *Dan* és a *Zenit* is különböztek attól a lapideáltól, amelyet a „Pécsről jött, hazai aktivistákkal egybeolvadt expresszionisták, aktivisták kívántak létrehozni magyar nyelven. Az *Út* a Krleža–Cesarec-i *Plamen*hez (1919) állt a legközelebb” (LŐRINC 1965; 41). A rövid életű *Plamen* programjából látjuk, hogy a tradíció és a hazugságok teljes sötétjének az eltörlését szorgalmazta, törekvéseiben az új alapelve dominált, kimondva is az „új lélek, az új művészet és az új élet” felé igyekezett. Lőrinc Péter az induló *Út* gárdáját is meglehetősen tarkának ítélte.

Csuka Zoltánról is az a véleménye, hogy „elég kevert, eklektikus ideológiájú ember volt ez idő tájt, mint úgyszólván mindannyian” (LŐRINC 1965; 133). Úgy látja, hogy legalább két irányzat azonosítható a lap hasábjain, a polgári humanisták és a kommunista humanisták csoportja, amelyek viszont a forma terén szinte felismerhetetlenül egybeolvadnak. Az Utasok eltérő beállítottságaik ellenére is létre tudták hozni az akcióként működő folyóiratot, és közös fellépéseket, irodalmi matinékat is szerveztek, Újvidéken és Szabadkán is.¹ A „polgári beállítottságú” Arató Endre illatkoncerteket ígért, s bár Lőrinc szerint nem tartotta be a szavát, mert nem volt pénze a különböző parfümökre, a programtervezetekben szerepelt a műsorszám. Arató (Kassák Lajos személyes ismerőse, az *Út* és a *Ma* kapcsolattartójaként a lokalitásból való kitörés egyik biztosítéka) jellemzéséhez hozzátartozik, hogy megélhetési forrása a maga készítette szemfedők árusítása volt, s már-már groteszk az állítás, miszerint „szemfedőinek szabásában, az anyagok elrendezésében, a színek megválasztásában is éreztette a hatását a kassági képarchitektúra” (LŐRINC 1965; 133).

Az újvidéki *Délbácska* az aktivista gesztusokat, a rendezvényeket, mint ahogyan az *Út* számaint is, támadó hangvételű cikkekben ismertette, annak ellenére, hogy tudni lehet, Csuka Zoltán jó viszonyt ápolt a polgári sajtóval, így a *Délbácskával* is, amelynek később még dolgozott is. Ezért is érdemel külön említést, hogy önéletrajzában a *Bács megyei Naplót* dicsérve a következőket írja: „Ezzel szemben az újvidéki *Délbácska* csak úgy ontotta magából a vidékiesség áporodott levegőjét. Császár Géza ennek a szerkesztőségébe lépett be” (CSUKA 1971; 47). Mindehhez hozzátartozik, hogy a gúnyos műfajú cikkek legtöbbször éppen a pécsi emigrációhoz tartozó újságíró, Császár Géza volt a szerzője, aki 1921-ben csatlakozott a lap munkatársi gárdájához, és az országból való kitoloncolásáig (1925) a szerkesztőségben dolgozott.

Lőrinc, írásos emlékezéseinek idején, ebben az újságban keresi vissza sajtó szövegeinek részleteit: „az egyik kiáltványból mégis idéz-

¹ „A suboticiai hivek ötletesebbek és ügyesebbek voltak, mert illatkoncertet hirdettek családoknak. Különösen a hölgyek fantáziáját izgatta, hogy vajon a világnak hányadik új csodájával ismerkednek meg az illatkoncerten. A matiné bevétele kielégített, az érdeklődést a mozduló aktivista irodalom iránt sikerült fokozni, de a bukás itt sem maradt el.” Csuka János: *Illatkoncert. A vajdasági aktivista irodalom hőskora.* – Az első megmozdulás a kisebbségi irodalomban (BORI 1973; 560).

hetek néhány szót, ugyanis a *Délbácskában* Császár Géza úgy »figurázta« ki az *Utat* és főleg engem, hogy írásomból – vajon kinek? – egész szakaszokat mentett át a ma is hozzáférhető napilap hasábjain” (LŐRINC 1965; 152). A *Kiáltvány* elleni támadás 1922. augusztus 27-én jelent meg, és a címe is figyelemre méltó, már csak a terjedelmét illetően is: *Mi a ma kultúrája? A hét humora, avagy az Első Európai Injekció Gyár R. T. Rousseau Rockefeller. Működésben a novisadi aktivisták*. Jelenjen itt meg a szövegkezdetről az a részlet, amely gunyoros hangnemben értelmezi a kiáltványt, és meglehetősen furcsa jelzővel illeti a szerzőt: „A novisadi aktivista fiatalok kiadásában megjelenő Út című »aktivista folyóirat«, harmadik száma (ki hitte volna) »kiáltványt« közöl a legborzasabb óriás tollából, amely úgyis mint írásmű, s úgyis mint elmélkedés, forradalmian lesajnálkozó megnyilatkozás arról a beteg »burzsujkultúráról«, amelyben a forradalmárok mint »kísérleti nyulak« kezeltetnek.”

A szöveg zárata is tartalmaz becsmérően ironikus vonatkozásokat, úgy ítélve megbocsátható gyermetegségnek a *Kiáltvány* megszólalását, hogy egyik sorát a szerző ilyen irányú önvallomásának tekinteti, s hogy nyilvánvalóan nem hallott még az „ösgyermek-barbár” lehetséges generatív energiáiról: „Ez mindenesetre nagyon jó azon őszinteségi roham mellett, amely a »kiáltványt« első hasábján fogja el a szerzőt, aki ilyeneket is mond: „Az ember idő ritmus energia ÉN GYEREK VAGYOK. Hát ez az. Ezért az önvallomásért meg lehet bocsájtani az *Út* című lap Novisadon megjelent három számát, a kiáltvány többi részét Mattis Teutsch »linoleum-metszetét«, valamint az *Út* azon számait, amelyeket nagy reményekre jogosító aktivistáink még csak a jövőben fognak elkövetni.” Hornyik Miklós *A Délbácska története* című monográfiájában így fogalmaz: „A *Délbácska* egészen 1925-ig goromba hangon ír az avantgardista írók törekvéseiről. *Panorama* címmel 1924 novemberében Császár Géza kigúnyolja Kaszákot és a bécsi aktivistákat, az írás politikai inszINUÁCIÓVAL is felér” (HORNYIK 1985; 150). 1925-ben azután váratlanul dicsérő hangnemű ismertető jelenik meg az *Útról*, a monográfus ezt annak tudja be, hogy Csuka időközben a *Délbácska* külső munkatársa lett.

Visszatérve a kezdetekre, 1922. december 20-án *Megint az aktivisták* címmel „hírt” jelentetett meg a *Délbácska*, ebben a műfaj-kategóriában szokatlanul szatirikus hangnemben. Úgy tűnik, a szám reprodukciós anyaga sem nyerte el a szerző tetszését (itt aktivista levelezőlapok jelentek meg, de Mihailo Petrov már a 2. számban is sze-

repelt, *Hidak és utak* című linómetszete az *Út* címlapján jelent meg), így a kassáki vizuális nyitás műformái, a dada és a konstruktivizmus hatásait is közvetítő képarművészek „komplikált fejtörő mutatványoknak” minősültek: „Megint az aktivisták. Jól értesült helyről szerzett információk szerint a vajdasági aktivista szellemóriások felhasználva a karácsony ünnepét megelőző napok békés hangulatát, ismét megjelentetik a novisadi csoport félhivatalosát, az *Ut* című aktivista folyóiratot. A hat hónappal ezelőtt megindult »hetilap«, ezen harmadik számában, Arató Endre, Aranyműves János Lajos, Csuka Zoltán, Haraszi Sándor, Láng Árpád, Rade Drainac, Bortnyik Sándor és Molnár László aktivista írásai fogják megbotránkoztatni a konzervatív közvéleményt. Míg a rejtvényt kedvelők számára Ember Zoltán, Molnár Farkas és Petrov »képarművészek« szolgálnak mint komplikált fejtörő mutatványok. A néhány jobb sorsra érdemes tehetséggel elegyes kiadáson öt dinár lefizetése ellenében bárki kedvére elszórakozhatik.” Emlékeztetnék: Lőrinc Péter azt kifogásolta az *Út* gondolkodásában, hogy feladva korábbi dekompozíciós elkötelezettségeit, „egyre inkább a polgári kép-architektúrák új kompozíció felé tartott”, úgy tűnik azonban, a konzervatív kritika nem érzékelte ezt a számára akár kedvezőnek is mondható szemléleti változást.

Mint ahogy teljességgel hiányzik a méltányosan bíráló magatartás, csak hasonló hangnemű, a betegség tropológiáját kiaknázó cikkekre utalhatok, s bár ezek közül néhány szélesebben pásztázik, jellemző módon, több is a *Mentők!* című rovatban jelent meg, amely rovatcím felett egy mentőkért kiáltó emberi figura rajza látható. A *Délbácska* 1922. október 1-jei számának *Kinek kell akasztott ember* című pamfletjében Barta Sándor folyóiratán élcelődve gyakorolja a beszédmódot, és magyarázatot kapunk a rovat címére is. „Az történt, hogy Barta Sándor a forradalmi célok egyik legbiztosabb szemű harcosa most az *Egység*-ből is kiugrott s megindítja *Akasztott ember?* címmel immáron a harmadik aktivista bömbölvényt.” A lap bejelenti, hogy az új emberért és a szocializmus alapzatán felépült új életkonstrukcióért fog küzdeni. Eszerint „meg fogják írni, mit éreznek a lap megírása közben (brrr!) s a reá elfogyasztott lekváros töltött káposzta, s egy-egy alapos gyomorrontás után. Nekünk pedig engedtessek meg, hogy az *Akasztott ember* első számának megjelenése előtt mentőkért ordítsunk.”

Az *Út* plakátszámát illetően az idegen szavak használata és az interpunkció hiánya készíti Császár Gézákat egy újabb támadásra: „Az

értelmesebb szavak a *Konstrukció-kompozíció* felírást viselő cikkben [Kállai Ernő – a MA elméleti írásainak szerzője – szövegéről van szó, F. K.] így következnek egymásután: »Konstruktív... absztrakt... intellektuális... dualizmus... romantika... archaikus... krematórium... imperialista... kapitalizmus... heroikus... hierarchikus... tragikus... plasztikus... frontális... konstruktor... dezillúzió... ideológia... szimbólum... komplikáció...«”, és még további tíz fogalmat sorol, stb.-vel jelezve, hogy nincs vége a sornak, majd ezzel zárja a gondolatmenetet: „A magyar szavaknak már nincs értelmük.” Ezután az egyik verset „érdekes kórtani jelenségként” aposztrofálja. Több ízben is a bírált szövegek szó szerinti olvasatából kiindulva ironizál. A szöveg befejező mondatai ugyancsak lekezelő, nevetségessé tevő, vagy egyenesen sértő hangot ütnek meg, az egész számot, amelynek valószínűleg a méretei is irritálják, veszélyeztető jellegűnek, az egészségre károsnak ítéli, amennyiben orvosi gyógykezeléssel eltávolítandó olvasási következményeket sejtet: „Az *Út* plakátszáma 63 cm széles és 95 cm magas. A közölt verseket egymástól (és a közönségtől is) egy vastag vonal választja el. Ára 3 dinár, de a lap arra nézve, hogy ebben bennefoglaltatik-e az orvosi kezelés is, semmi közelebbi felvilágosítást nem nyújt.”

A *Délbácska*, amikor (1924. jan. 9.) A „szovjetművészet” *Berlinben. A szuprematizmus és a térkonstruktivizmus* című cikkét közli (a szöveg névtelenül jelent meg), meglehetősen tájékozottnak tűnik, hiszen ismerni látszik a címben megnevezett irányzatok tájainkon ekkor még kevésbé ismert filozófiáját; bár már bemutatkoztak Berlinben az új orosz művészek, Malevics nagy hírű tárlatára majd csak 1927-ben kerül sor és *A tárgy nélküli világ* is ekkor jelenik meg. A cikk felismeri az új, a tárgy nélküli formaviszonyokat, de tartalmatlannak ítéli ezeket, és a tradíciótól való eltávolodás okán sem fogadja el művészetként: „Tárgytalan művészet: ez elgondolhatatlan, mert a művészet tárgyhöz kötött és a tárgy a művészethez. Ha semmit sem ábrázol, akkor nem művészet. Az anyag problémája, a legfontosabb náluk, de kiszakítva azokból a hagyományokból, amelyeket a művészet évezredes fejlődése teremtett. Ez a művészet nem érdemli meg a nevét, tartalma nincs, egy rosszul elgondolt elmélet sikertelen alkalmazása, amely csak rombolni tud, de alkotásra teljesen képtelen.” Mindkét „szovjetművészeti” irányzatot, a szuprematizmust (a programadóként Nathan Altmant nevezve meg) és a térkonstruktivizmust (sivár építészeti irányzatként) is a

„nemzeti vonás teljes hiányá”-val jellemzi a szöveg, és a nemzetközi művészetet legtisztább formájaként azonosítja.

Az 1923. október 14-ei Császár-cikk azért érdemel különös figyelmet, mert a szóban forgó hatodik szám anyaga nem állt az *Út* kutatóinak a rendelkezésére. A szöveg kezdetben a Sugár András nevet felhasználva ironizál, a megnyilatkozási színvonalat jelezve idézem: „az egészből nem sok értelem SUGÁR-zik”. Verzállal írja a nevet, ahogyan a számban tapasztalja, és hozzáfűzi, hogy „Kis fiú, nagy betűkkel”, majd a központozás hiányát illetően támad mondanivalója. A szöveg zárlatában viszont egy fontos Utas közleményre történik utalás. A Közép-Európára való kiterjesztésről szóló szándék bejelentése különösen akkor izgalmas, ha számításba vesszük, amire Hubert Van den Berg figyelmeztet, arról értekezve, hogy Bécsben Kassák hálózatának kétségkívül volt egyfajta sajátos közép-európai karaktere: „Közép-Európa alatt ekkor még mást értettek, mint napjainkban. [...] A 20. század első évtizedeiben úgy gondolták, hogy az mélyen benyúlik a nyugat-európai területekre, magában foglalja az Északi-tenger partjait, délen az Adriát, ugyanis akkoriban nem csupán a német területek és az Osztrák–Magyar Monarchia képezte Közép-Európa részét, hanem még a Németalföld is” (VAN DEN BERG 2017; 23, 26).

A *Délbácska* említett számában a következők állnak: „Egyébként a lap egyik oldalán ezt olvassuk: *Az Út munkaközösségét egész Középeurópára kiterjesztjük. Az életveszélyes fenyegetésnek is beillő nyilatkozat alatt minden átmenet nélkül az olvasható: új szisztémikus LAPTIPUST fogunk teremteni az összes eredmények (?) összefogására. Mit mondjunk erre? Új nemzetközi orvostípust kellene teremteni az összes aktivisták összefogdosására. Mert vajjon mit tehetnének egyebet a »fogatlan táltosok«, a fogadatlan táltosok gorombáskodásainak kiparírozására. Az egész »vajdasági aktivizmusban« az a legszomorúbb, hogy az Út hatodik számában a különben tehetséges festőművészt, Balázs Árpádot is sikerült egyszerű vendégszereplésre bírni. Tényleg erre vezet az út? A lap és írógárdája egyébként határozott fejlődőképességet árulnak el. Mindennap fiatalabbak. Steinach elszegyelheti magát, látván az elgyermekesedésnek ilyen imponálóan gyors tempóját. Ezek a fiúk a tizedik számnál már nem az ujjukat fogják szopni...” Nehéz volna tagadni, hogy gyenge alkotások is szerepelnek a folyóiratban, mégis méltánytalannak tűnik, hogy ez a szöveg is a betegség és az infantilizálódás, a gyermekes szellemi állapot, sőt,*

a csecsszopói állapotba való visszafejlődés jelentésmezején mozog, megidézve az *Út* által „megszégyenülésre ítéltetett” Eugen Steinach személyét, akivel nemrégiben találkozhattunk Tompa Andrea *Fejtől s lábtól* című regényében, mint a megfiatalító kuruzslói műtétek végzőjével.

Az *Aktivistákkal álmodtam* című „tárca” szerzője, Toll. (Borsodi Lajos) sem tudja megszervezni a maga szövegét a szellem betegségére utaló vonatkozások nélkül. Az aktivisták elnökét látszatra normális, de zavart elmeállapotú lényként jellemzi, és gögicsélő megnyilvánulást kapcsol hozzá: „Itt tartják összejöveteleiket az aktivisták. Az elnök már itt van a szobában. Nem vettük észre az első pillanatban szegényt, mert retrospective gyötrődésben az asztal alatt »Első napjaim miliójében« című költeményének objektumai közé rejtőzködve gögicsélt.

Óvatosan előmászott.

Senkisémmé hinné el róla, hogy ilyen beteges hajlamai vannak. Kül-sőleg nyoma sincs rajta semmiféle defectusnak. Egyenesen áll. Rendesen ejti a szavakat. Pupillája normális” (1923. dec. 29., 2–3).

1923. október 24-én Kováts Antal temerini költő, bővítte a mű-faji palettát, verses támadást intézett az *Út* ellen. A költő *A szív húr-jain* című kötetét úgy reklámozza a *Délbácska*, hogy az egész Tisza mentén szeretettel olvassák, mint „egy mélyen érző poétaszív őszinte megnyilatkozása”-it. Ebből a perspektívából kell olvasni *Az „Út” ma-darainak* című versét, amelyben a költő saját versideáljának perspektí-váit érvényesítve, a varjúkárogás metaforáját felhasználva mond bírá-latot, zagyva idegbomlási tünetekként érzékelve a folyóirat költészeti hangjait, úgy látja, a lelki betegség beszél az *Út* verseiből. A vers tíz versszakából legalább négy mindenképpen ide kíváncozik:

Nem dal az, amit ti dalnak neveztek

Csak varjú károgás.

Hogy lelketlen kor sugallja nektek

Nem más mint ráfogás.

[...]

Ha már a kornak nincs lelke tinektek

Kellene, hogy legyen

Kik lantidegen hangversenyeztek

S lobogna fényesen.

[...]

*Azok a hangok, mik végig rezegnek
Idegeiteken
Bomlását mutatják csak az idegeknek
Zagyvón, rejtelmesen.*

*Amit dalként szórtok szét a szeleknek
Ti furcsa madarak:
Szikkadt, sivár kiégett lelketek
Sötét hamuja csak.*

Nagy valószínűséggel Kovács Antal a szerzője az 1925-ben K. A. szignóval megjelent cikknek is (*Óh, nyájas olvasó*), amely egy gúnyosan becsmérlő gasztrohasonlatot („valami zagyva csodabogaras krumpli-csuszpájsz féle kotyvalékon török a fejüket és új »irányokat« kombinálnak ki”) is bevezetve, a szürrealizmust a „degenerált agy” szüleményeként értelmezi, s végkövetkeztetésében szintén megjelenik a kórtani szemantika a háborodott alkotói elmére való utalásban: „Igy írnak ők: a legújabb kor legújabb bolondjai. Az izmusisták.”

Források

- Mi a ma kultúrája? A hét humora, avagy az Első Európai Injekció Gyár R. T. Rousseau Rockefeller. Működésben a novisadi aktivisták.* 1922. augusztus 27. 6. (cs. g.)
- MENTŐK! Kinek kell akasztott ember?* Délbácska, 1922. október 1. 4.
- Megint az aktivisták.* Délbácska, 1922. december 20. 5.
- MENTŐK! Az „Út” plakátszáma.* Délbácska, 1923. április 15. 3.
- MENTŐK! Az „Út hatodik száma.* Délbácska, 1923. október 14. (cs. g.)
- Az „Út” madarainak.* Délbácska, 1923. október 24. Kovács Antal.
- Akivistákkal álmodtam.* A Délbácska eredeti tárcája. 1923. december 29. 2–3. (Toll.)
- A „szovjetművészet” Berlinben. A szuprematizmus és a térkonstruktivizmus.* *A tágytalan művészet.* Délbácska, 1924. január 9. 4–5.
- Megjelent az Út márciusi száma.* Délbácska, 1925. március 1. 3.
- Óh, nyájas olvasó.* Délbácska, 1925. augusztus 8. 3. K. A.
- Futurista est Vrbason.* Délbácska, 1926. március 17. 4.

Irodalom

- BORI Imre (1973): Utószó. In *Márciusi zsoldár. A jugoszláviai magyar avantgarde költészete*. Forum Könyvkiadó, Újvidék
- BORI Imre (1979): Löbl Árpád – Láng Árpád – Žarko Plamenac – Lőrinc Péter. Adalékok egy pályaszakasz történetéhez. *Létünk*, 2. 362–376.
- CSUKA Zoltán (1971): „Mert vén Szabadka áldalak...” (Emlékezés életem két korszakára). *Miniatűrök* 18. Életjel, Szabadka
- HORNYIK Miklós (1985): *A Délbácska története (1920–1929)*. Értekezések, monográfiák 11. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék
- LŐRINC Péter (1962): *Válságok és erjedések 1918–1921*. Emberek az embertelenségben I. Forum Könyvkiadó, Novi Sad
- LŐRINC Péter (1965): *Vándorlások 1921–1930*. Emberek az embertelenségben II. Forum Könyvkiadó, Novi Sad
- VAN DEN BERG, Hubert (2017): Kassák Lajos, a bécsi avantgárd folyóiratok „internacionáléja” az 1920-as években. In *Művészet akcióban. Kassák Lajos avantgárd folyóiratai a Tett-től a Dokumentumig (1915–1927)*. Szerk. Balázs Eszter, Sasvári Edit és Szeredi Merse Pál. Petőfi Irodalmi Múzeum–Kassák Múzeum–Kassák Alapítvány, Budapest, 9–30.